

STELIAN TĂNASE

VIATA LUI

Pana la Istrati

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMANI

Stelian Tănase

**Viața lui
Panait Istrati**

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

—2024—

PARTEA ÎNTÂI

AMINTIRI DIN COPILĂRIE

„Copilul e începutul și sfârșitul lumii.”

Panait Istrati

O colecție de la sfârșitul secolului al XIX-lea îmi îngăduie să contorizez imaginile pe care Panait Istrati le-a avut sub priviri în copilărie și adolescență. Mai întâi Dunărea, maiestuoasă, dominatoare între maluri mai largi ca oriunde începând din Pădurea Neagră. La Brăila, cel mai lung fluviu din Europa face cotul spre nord și o ia spre vărsare. E un loc marcat de tensiune, cu un trecut încărcat, între trei imperii: rus, austriac, otoman. În jur, câmpuri unde s-au purtat războaie, unde pământul mirosea încă a sânge, incendii și oase putrezite la acel sfârșit de secol XIX când vine pe lume Panait Istrati, eroul nostru. Sunt destule cimitire, chiar dacă adesea nevăzute și fără cruci. Orașul dunărean a fost cucerit de armate străine, lovit de epidemii, distrus *manu militari*. Așa a fost să fie, e vorba despre soartă, despre nimic altceva. Noroc că Brăila a renăscut la fiecare generație, ca pasărea Phoenix.

Un maldăr de cărți poștale, văd strada Regală, turnul de apă, grădina publică Belvedere, chioșcul rezervat fanfarei

regimentului. Se vede tramvaiul 28 care ducea la Lacu Sărat – vopsit roșu, cu două vagoane, clasa întâi și a doua. Prin geam se zărește, ca un fum, vatmanul. Apare biserica Sfinții Arhangheli. Nelipsita Piață Centrală, pietruită în 1832 și luminată de felinare cu petrol din 1854. Mi se înfățișează ca pe o panoplie, îngălbenită de timp, figuri de burghezi ajunși la oarecare stare. Poartă melon și cravată înfioată la gât, se sumeșesc spre aparatul de fotografiat cu grozave mustăți în furculiță. Și Istrati afișa asemenea podoabă în tinerețea lui. Într-o fotografie alb-negru de atelier, apare obrazul lui palid, osos, iar de-a curmezișul feței lui supte, o pereche de mustăți din *La Belle Époque*. Vin la rând poze cu chipuri de funcționari trase într-un studio fotografic de lângă Primărie, pe unde trece protipendada la brațetă cu consoarta... Câteva clădiri greoaie: cazarma, spitalul militar, stația meteo, tipografiile – vreo 5 – de unde ies ziare în mai multe limbi. *Mercur* a fost primul ziar de profil economic din Țara Românească. Se văd case din cărămidă cu streșini ample, încărcate de iederă și viță-de-vie, apărate de garduri înalte din zid, cu curți pline de salcâmi și liliac. Unele dintre ele sunt pricopsite cu grădini largi, unde așteaptă caii și trăsurile stăpânilor. Și ei apar în fotografiile mele de epocă. Abdomene rotunjite, obrajii bucălați, lăntug de aur la vestă, cizme cu carâmbi înalți, priviri satisfăcute. Sunt și case negustorești acoperite de olane otomane, din pământ galben – vestigii din vechea raia otomană. Altele au suferit influențe din Europa prin arhitecți aduși cu multă cheltuială de la Viena și Paris. Văd clădirea cochetă a teatrului Rally, o bancă și câteva cupeuri cu birjarii așteptând moșăind la bordură. O școală cu ziduri zdravene și clădirea telegrafului. Când se apropie ne-trebnicul secol XX, apar clădiri impunătoare și tramvaiul electric. La țanc!

Aspectul Brăilei se schimbă cu celeritate. Cauza? Este tot mai mult un oraș prosper. Trecutul otoman a fost uitat. Cheiul portului, fabrica de bere Müller și fabrica de ciment Cantacuzino. Șantierul naval, docurile și portul și Dunărea care domină totul. Dacă în anul 1800 Brăila avea 12–15 000 de locuitori, „în 1900, la Brăila erau 58 392 locuitori, conform datelor Serviciului Statistic al Direcției Generale a Serviciului Sanitar al Ministerului de Interne. Existau 6 670 de imobile, 47 dintre străzile orașului erau pavate cu piatră cubică, iar 69 amenajate cu bolovani, patru piețe erau pavate cu piatră și trei cu bolovani”¹. Condițiile de locuit nu sunt prea bune. Trecutul este încă viu, se resimte prin orice cotlon. Întâlnești un amestec de lumi, mahalale sărace și sordide, alternate cu străzi burgheze îngrijite. „La Brăila, la 1893, nu exista canalizare, orașul alimentându-se cu apă direct din Dunăre. Lucrătorii din port, turci, armeni și bulgari locuiau în niște pivnițe insalubre care au favorizat răspândirea holerei.”² Poziția Brăilei – la Dunăre – conferă pe lângă mari avantaje și contrariul lor. Întâi, epidemiile repetate aduse din toate colțurile lumii de echipajele vaselor. Ciuma, febra tifoidă, holera au devastat de multe ori fără milă orașul în tot secolul al XIX-lea.

Panait Istrati se naște într-o lume a contrastelor. Nu venea dintr-un deșert cultural și istoric. Aparținea unui loc cu mare tradiție. A copilărit într-o mahala viu colorată, activă și într-un port unde se vorbeau toate limbile pământului, ca în Babilon. Între 70 și 100 de vase vin sau pleacă zilnic în port, încarcă sau descarcă petrol, cereale, lemn, sare, produse manufacturate.

¹ Geta Șerbănescu, „Experiențe din pandemie: Brăila la finele secolului al XIX-lea”, în *Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul*, 2020.

² *Ibidem*.

Brăila este în sine o lume întreagă. De aici a venit tentația pe care Istrati o avut-o mereu: să plece unde vede cu ochii, să vagabondeze, impulsul de a părăsi obsedantul Bărăgan de câte ori are prilejul și de a porni spre Mediterana și Levant. Priveliștea esențială a copilăriei lui este cea a unui port încărcat cu vase venind și plecând dincolo de linia orizontului. „Depărtarea” a fost experiența esențială trăită de copilul Istrati. Fără a înțelege această atracție, nu poate fi înțeles nimic din ce a trăit și a scris mai târziu.

Locul nașterii: un oraș vechi, pe stânga Dunării, în nord-estul fostei Țări Românești. Brăila este atestată documentar din anii 1300. În 1538, pe vremea domnitorului Radu Paisie, intră în posesia Imperiului Otoman și este transformată în *raia*. Adică o graniță a Imperiului Otoman. Mai mult, Brăila este o vamă cu statut aparte – e folosită de Constantinopol la schimburile comerciale, pentru taxe, pentru supravegherea imperiului pravoslavnic care se tot întindea amenințător spre sud. Pentru a-și îndeplini menirea i se acordă privilegii imperiale. E de asemenea port grăniceresc și oraș de garnizoană. Totul se învâрте în jurul portului, care tot crește. Capitala imperiului își umple cămărilor prin acest port. Povestea a durat până în secolul al XIX-lea și a lăsat o amprentă puternică asupra Brăilei. Otomanii au asigurat administrația, au dezvoltat portul, au contribuit la ridicarea comerțului. Raiaua Brăilei a funcționat până în 1829. Războiul ruso-turc de atunci s-a încheiat cu victoria armatelor țarului Nicolae I. Consecința a fost anularea vechiului monopol turcesc asupra comerțului din Principatele Dunărene. Raialele sunt desființate, inclusiv a Brăilei, cea mai mare și prosperă dintre toate. Regulamentul Organic – introdus după Pacea de la Adrianopol (1829) – a jucat un rol important în emanciparea Brăilei, cert. Liberalul guvernator

rus Pavel Kiseleff a avut un rol important în introducerea schimbărilor. Brăila devine porto franco în 1836 și cunoaște o reală înflorire, consecință a înmulțirii partenerilor comerciali, a activității portuare și a traficului de mărfuri tot mai intens. În câteva decenii Brăila se conectează cu orașele Rusiei, Mării Mediterane, Levantului, Mării Baltice, Marii Britanii, Austro-Ungariei. La sfârșitul secolului al XIX-lea, prețul cerealelor din Europa era stabilit de bursa din Brăila. Nu întâmplător, negustorii, armatorii, misiții de aici acumulează averi însemnate. Orașul devine prosper și cosmopolit. Zeci de mii de emigranți vin să trăiască aici, atrași de mirajul îmbogățirii. Ei aparțin tuturor păturilor sociale - de la meseriași umili la rentieri bogați, la armatori și negustori de cereale. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Brăila era locuită de greci, evrei, români, armeni, turci, austrieci, maghiari, ruși... Populația crește exponențial și se diversifică etnic, ocupațional și religios. Pe ulițe, în port, la tarabe și în birturi se vorbește româna, greaca, turca, franceza, rusa, armeană, idiș. Localnicii trăiesc în mahalale separate de ziduri invizibile: Brăilița, Karakioi, Lacu Dulce, Viziru, Comorofca, Chercea... Apar la jumătatea secolului viceconsulatele străine, cu rolul lor important. Europa se înghesuie să fie reprezentată la Brăila. Marea Britanie, Piemont, Austria, Franța își desemnează viceconsuli. Războiul Crimeii este un moment de cotitură pentru că accentuează importanța Brăilei, așezată favorabil la cotul Dunării, între Odessa, Atena, Viena și Constantinopol. Devine o poartă între Europa și Orient. Odată cu Pacea de la Paris din 1856, începe lansarea veritabilă a orașului. Portul se mărește, devine din ce în ce mai activ. Apar bănci, școli, spitale. Un comerț înfloritor conferă nota caracteristică. Brăila se transformă dintr-o margine săracă și uitată a continentului într-un oraș emancipat

economic, cultural interesant, unde se întâlnesc influențele Peninsulei Balcanice, Levantului, Vienei, Rusiei. Facilitățile portuare și poziția extrem de ofertantă atrag comercianți din Alexandria și Cairo, Smirna și Constantinopol, din Creta, Atena, Salonic, din orașele transilvănene – Brașov, Sibiu, Cluj, Oradea – și din Rusia: Odessa, Kiev, Nijni Novgorod...

Anul nașterii lui Panait Istrati – 1884, 10 august – ne dezvăluie o Românie cu fracturi sociale și economice multiple, o țară a contrastelor, un amestec de înapoiere cronică și progres real. Constantin Dobrogeanu-Gherea ne-a lăsat în lucrarea sa, *Neoiobăgia* (1909), o cercetare pertinentă pe acest subiect. Analfabetism, circa 80% din populația Vechiului Regat, pe lângă o elită școlită la Viena, Berlin și Paris, dar lipsită de stratul de mijloc. Zone subdezvoltate alternează cu altele în plină ascensiune, susținute de exploatarea petrolului și de recoltele de cereale. Așa sunt, de pildă, Bucureștii, Prahova, Constanța, Galați și Brăila. Ca efect al contradicțiilor, au loc răscoale țărănești (în 1888 și 1907), care trădează sărăcia endemică și contraste nevindecate. Ceea ce alții depășiseră de secole în Europa, mai ales în Occident – lumea românească abia începea să rezolve. Motiv pentru care era lovită din plin de violențe și crize. Personajele lui Istrati sunt mai puțin expresii ale unui spirit oriental sau ale închipuirii și plăcerii de a povesti, așa cum s-a spus. Ele sunt mai curând extrase dintr-o realitate care, sociologic vorbind, i s-a impus. Mulțimea bandiților și haiducilor (răzvrățiții sunt personajele lui predilecte) fac pagina întâi a ziarelor din epocă. Precum Pantelimon, Coroiu, mai târziu, în secolul al XX-lea: Terente, Berilă etc. stau dovedă... Terente, născut în 1895, din Carcaliu, Balta Brăilei, decedat pe 4 iunie 1927. Pantelimon din Răsucești – sat lângă Târgu Neamț, născut la 22 ianuarie 1870, opt condamări.

O întreagă galerie cu figuri de rebeli abundă între 1866 și 1914 în lumea românească, populând un folclor marginal, urban cu precădere, dar și rural pe vechile canoane. Se producea cam peste tot o urbanizare lentă și limitată care intra în conflict cu lumea rurală, populată de țărani desculți, locuind în bordeie insalubre. Adaptarea la această tranziție provoacă violențe, crize, anomalii pronunțate. Era începutul modernizării și occidentalizării. În această crevasă istorică se află lumea în care Istrati deschide ochii și va fi amprentat de trăsăturile epocii sale, inevitabil.

Istrati este jumătate român prin mama lui, Joița, și jumătate grec prin tată, Gherasim Valsamis, din insula Cefalonia. Pe actul de naștere nu apare niciun nume ca tată legitim. Rubrica respectivă rămâne goală. De ce? Mai avuseseră împreună un copil, tot băiat, botezat Gherasim, mort prematur. Panait îi poartă numele în acte. Conform obiceiului, următorul născut îi preia numele. Dar maică-sa, Joița, îi spune „Panait”. Părinții sunt de zece ani împreună. De ce nu sunt căsătoriți într-o lume care ține de tradiții, biserică, și unde cuvântul popii este decisiv? A trăi în păcat e o grea povară sufletească, de neacceptat. Ce-i oprește să își pună pirostriile? Un răspuns ar fi că Valsamis era deja căsătorit în Grecia. Iadul îl aștepta dacă lega a doua căsătorie, dar și închisoarea pentru bigamie. Valsamis trăia în două lumi, Brăila și Cefalonia, ținea două case. De altfel mai avea un rând de copii în satul Faraclata, frați vitregi cu Panait. Așadar, Istrati este un bastard, „copil din flori” cum se spune cu vorbă frumoasă la Brăila. Este un fapt esențial, care îi va influența psihologia, reacțiile, caracterul, emoțiile. Pornește de copil în căutarea tatălui absent. Are nevoie de o figură tutelară pe care să se sprijine. Autoritatea lipsește din viața lui, efectul este vagabondajul, caracterul schimbător,

nesiguranța. Află repede că este singur. Va folosi totuși câțiva tați „surogat”³.

Istrati este al doilea copil al cuplului. Legătura dintre mamă și fiu este extrem de puternică. Joița mai are o soră, Antonia, care de asemenea trăiește în concubinaj cu un grec. Joița are doi frați, Dumitru și Anghel, mai târziu personaje de roman. În 1884, când se naște Panait, Joița Istrati are 32 de ani, iar Valsamis, 39. Ocupația lui: contrabandist. Trafichează tutun turcesc în portul Brăila. La un an de la nașterea copilului, dispare pentru a se întoarce în Grecia. Să fi dispărut din cauza unor neînțelegeri cu mama copilului? Sau în urma unor încercături cu poliția? Nu este exclus, să nu uităm că avea în Cefalonia altă familie. La 9 luni de la nașterea copilului Panait, Valsamis moare de tuberculoză.

Istrati absolvă 4 clase primare. Cunoștințele sale se îmbogățesc mai târziu pe cont propriu. A fost un autodidact de vocație. Nu reușește să se fixeze – ca în atâtea situații – la o meserie ori o ocupație anume, trăiește într-un provizorat continuu. Condiția lui este evadarea, fuga înainte din fața încercărilor vieții. Dezertarea este întâi geografică, ține de un teritoriu. Se aventura bucuros spre zări necunoscute, și nu numai pentru că vagabondajul e deopotrivă fizic și mental. Îl regăsim în cărțile lui, toate autobiografice. Înghite spații, se familiarizează cu peisajul – care e uman înainte de orice. Pleacă unde vede cu ochii, revine la matcă, o ia de la capăt. Nu e consecvent, și nici stabil. Duce în spate, ca pe un rucsac, tarele lumii din care provine, dramele personale. Le asumă, ia asupra lui păcatele de care se lovește, vinovățiile, inflamările de

³ Élisabeth Geblesco, *Panait Istrati et la métaphore paternelle*, Maison d'Édition Anthropos, Paris, 1989, pp. 25-26.

o zi. Întrebarea pe care și-o pune este „cum supraviețuiești?”. Jumătate din populația Brăilei face contrabandă – cealaltă hămălește în port. Istrati aparține celei mai paupere pături a Brăilei. Deasupra acestei lumi mizere se găsește un strat rafiat format din cei fără grija zilei de mâine. Extracția lui este foarte joasă. Nu are nicio șansă să reușească în viață. Ca și Valsamis – obișnuit să trăiască de pe o zi pe alta, aparține zonei celei mai sărace a Brăilei – populată de zilieri, palmași, lumpeni, rândași, șomeri. Desculți și analfabeți, fără meserii precise. Cei care trăiesc din munci inferioare. Istrati îi scrie lui Romain Rolland la 22 martie 1923: „Mama mea se trăgea din părinți țărani și am știut-o ca văduvă săracă câștigându-și existența spalând lenjerie și călcând. Până la vârsta de 5 ani, pentru a nu o împiedica în truda ei, m-a lăsat la mama ei la Baldovinești (5 km de Brăila, n.a.), unde am deschis ochii. Apoi am cunoscut, pe lângă ea, migrațiile semestriale dintr-un cartier în altul, unul mai sărac decât altul. [...] Aveam mereu două camere curate, bine întreținute, eram mereu îmbrăcat decent și hrănit suficient. Niciodată nu făceam datoriile. Cozonaci și ouă roșii de Paște, porc de Crăciun... Îmi era interzis să merg să mă joc în stradă... (Mama, n.a.) nu știa nici să scrie, nici să citească și nu avea niciun viciu. Asta a durat până la 7 ani când am mers la școală...”⁴

În iarna lui 1928, aflat la Atena, Istrati a vrut să meargă cu prietenul său de dată recentă, Nikos Kazantzakis, în insula Cefalonia, pe urmele tatălui său. Dovadă că originile sale îl preocupă. Cert, Istrati și-a moștenit tatăl în multe privințe. Spirit creativ, aventurier, bun povestitor. Istrati a murit de

⁴ Cahiers Panaït Istrati, „Correspondance Panaït Istrati-Romain Rolland (1919-1935)”, editori Dominique Foufelle, Christian Golfetto și Alexandre Talex, f.e., Paris, 1996, p. 136.

aceeași boală care l-a răpus și pe tatăl său – tuberculoza. Nu își va depăși niciodată condiția de copil nelegitim. Faptul conferă psihologiei sale ambiguitate. Consecințele apar mai târziu, mai ales după ce statutul lui se schimbă și devine dintr-o haimana din subsolurile societății un scriitor celebru. Ecourile le găsim în corespondența sa cu Romain Rolland, cu A.M. de Jong, Isaac Horowitz ș.a. Dar și în câteva dintre scrierile sale (*Mihail, Codin, Mediterana. Răsărit de soare* etc.). Tema îl însoțește – ca un leitmotiv al existenței sale – până în 1935, aprilie 16, când se stinge.

Istrati aparține unei lumi duale. Există un oraș burghez, cu gust pentru lux, civilizată și poliglot. Lumea marilor averi acumulate în port din comerț. În 1916, la Brăila trăiesc peste 60 de milionari. Era al cincilea oraș românesc ca bogăție. Panait Istrati nu provine însă din această Brăilă îndestulată, ci din cealaltă – periferică, săracă și aproape rurală, care trăia în trecut. O lume fabuloasă, a banditismului, a culturii orale, populată de închipuiri. O Brăilă mitologică. Istrati face parte din prima generație școlarizată din istoria familiei. Joița, frații și sora ei sunt analfabeți. Fiul ei este înscris la școală conform Legii instrucțiunii publice din 1864, prin care învățământul primar este obligatoriu și gratuit. Cine nu își înscria copiii la școală era sancționat. Din clasa a 5-a (gimnaziu) se plăteau taxe. Nu e de mirare că Panait Istrati absolvă doar 4 clase. A intrat în 1891 (are 7 ani) la Școala nr. 3 din Brăila, strada Grivița, în cartierul grecesc Karakioi. A absolvit în 1897. Sărăcia l-a împiedicat să frecventeze școala în continuare. L-a oprit să mai frecventeze școala și plăcerea hoinăreliei. Copilul nu are astâmpăr. Cele 4 clase obligatorii le absolvă în șase ani – a rămas repetent în două rânduri. Scrie mai târziu că eșecul lui școlar s-a produs din cauza metodelor brutale a doi învățători. Odată cu

finanțat de Moscova. Participă nume mari ale culturii europene: Bertolt Brecht, André Gide, André Malraux, Robert Musil, Heinrich Mann, Tristan Tzara, Leon Feuchtwanger etc. Dar piesa cea mai importantă din acest puzzle este Congresul al VII-lea al Cominternului (25 iulie - 20 august 1935), ultimul din istoria organizației. În mai 1943, la ordinul lui Stalin, „acest stat-major al revoluției mondiale proletare” este dizolvat. În 1935, URSS intra în perioada cea mai neagră, cea a Marii Terori.

Biografia lui Stalin scrisă de Barbusse, paradoxal este revizuită, nume și fotografii dispar din pagini. Se trage și o nouă ediție, apoi este retrasă din librării și biblioteci și interzisă de Kremlin. Marea Teroare, pe lângă alte efecte, a dus și la rescrierea istoriei. Cât despre biografia lui Stalin, scrisă de Barbusse, a fost distrusă prin ardere, milioane de exemplare. Henri Barbusse a murit înainte de producerea acestei situații absurde, la 31 august 1935, într-un spital din Moscova, câteva săptămâni după moartea lui Istrati. Cu aceasta, polemica „Barbusse vs Istrati” s-a stins definitiv. Ea va reveni în atenție abia în anii '70 ai secolului al XX-lea, când Istrati a fost recuperat ca scriitor. Pe scurt, nu pretențiile financiare ale lui Istrati au produs ruptura de Kremlin. Odată cu apariția articolului „Le Haïdouk de la Sigurantza”, o lungă prietenie a luat sfârșit. În 1935, totul între cei doi s-a încheiat. Și ce final!

SFÂRȘITUL AVENTURII

La începutul anului 1935, Istrati este bolnav și falit. Nu se plânge nimănui, se întreține extrem de modest lucrând pentru Editura I.G. Hertz. Anul debutează pentru el cât se poate de

prost. Suferă o criză de sciatică, mai rea decât altădată. E neputincios fizic. Se gândește să cedeze copyright-ul cărților sale „Fundațiilor Regale pentru literatură și artă”. Spera să obțină astfel o sumă care să-l ajute să treacă peste dificultăți. Se mută la 26 octombrie 1934 din strada Popa Savu, 33, pe strada Paleologu, nr. 3, etaj 5. Îi scrie lui A.M. de Jong: „După cum vezi m-am mutat din Popa Savu. Ne aflăm într-un apartament la etajul cinci ale cărui camere sunt ca niște cuști pentru câini, dar e mai liniștit decât dincolo și am tot confortul modern: încălzire centrală, apă caldă, ascensor zi și noapte, pentru același preț... Mi-am cumpărat cu o mie de lei de la expoziție o micuță pisică siameză superbă. Poți să o vezi în fotografia alăturată cum stă în brațele Magdei...”²⁶⁹ Situația lui financiară era un dezastru. La 16 februarie 1935 scria: „Vreau să îmi vând sufletul regelui Carol al II-lea care plătește bine fără să ceară nimic celor care sunt în stare să i se opună. Dacă o să meargă, o șterg la Nisa de data asta singur. Vreau să crăp ca unele animale, departe de bârlog.”²⁷⁰

16 aprilie a fost la București o zi rece și ploioasă. Toată săptămâna a curs astfel. Primăvara aceea a fost înnorată și mohorâtă, cu ploi multe și vreme rece. Panait Istrati e căzut la pat. S-a stins în noaptea de 16 aprilie, la ora 3.00. Deși era atins de multă vreme de boala lui necruțătoare, lumea a fost luată pe nepregătite. Nu este de mirare că vestea morții lui a provocat un șoc. Nu avea decât 51 de ani neîmpliniți (născut la 10 august 1884). Putea să mai trăiască și să mai scrie, să se bucure de viață. „A murit cu speranța că vine doctorul Gillbert. Și chiar venea, era în Italia în tren când a murit. (Istrati, n.a.) avea mare

²⁶⁹ Panait Istrati, *Correspondența cu scriitori străini*, op. cit., p. 136.

²⁷⁰ *Ibidem*, p. 137.

încredere în el pentru că îl scăpase de două stări grave. Nu știu ce tratament făcea, era secret. Îi făcea niște injecții și pe urmă lua cu el fiolele. Nu exista pe vremea aceea streptomicină. Dacă Panait apuca streptomicina se făcea bine. I-ar fi mers din plin, cum mi-a mers și mie.²⁷¹ „Timp de patru luni, în ultima vreme, nu mai avusese temperatură și starea îi era bună câtă vreme nu părăsea patul. Dar îndată ce făcea câțiva pași prin cameră, inima lui începea să bată atât de puternic, de credeai că o să îi spargă pieptul... Asta nu îl speria pentru că îndată ce înceta orice mișcare, bățile inimii se potoleau și se simțea mai bine. Avea marea speranță să putem pleca la Nisa pe 26 martie. Acolo se afla un doctor în care Panait avea mare încredere...” povestește Margareta Istrati.²⁷²

Ce-și amintește Magdalena Istrati decenii mai târziu? „În data de 22 martie s-a culcat sănătos și deodată pe la orele unsprezece s-a trezit din somn arzând de febră. Avea peste 39 de grade... Această stare a durat paisprezece zile de încrâncenări a unui corp omenesc ce nu cântărea mai mult de patruzeci și cinci de kilograme. Era slab ca un martir. În timpul acestor două săptămâni de dureri fără întrerupere, nu a mâncat nimic. Rareori, dormea timp de cinci minute. Urla din cauza durerilor, iar medicamentele luate nu au făcut decât să îi slăbească inima. În aceste două săptămâni de suferință cumplită i s-au redeschis toate cavernele de la plămâni. Când durerile de la șolduri au încetat în sfârșit am fost fericiți, crezând că primejdia a trecut. Dar, drama cea mare abia acum începea... Temperatura a început iar să urce, fiindcă nu mai lua aspirină nemaiaivând cuțite (dureri, n.a.) la șolduri. Am chemat doctorul care trebuia

²⁷¹ Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*, vol. 2, op. cit., p. 394.

²⁷² *Ibidem*, p. 324.

să prescrie un regim special... Nemaiputând digera nimic. Doctorul... deoarece îl credea pierdut fără scăpare, i-a administrat morfină împotriva insomniei. Morfina însă i-a grăbit sfârșitul. [...] După câteva zile se scufunda într-un somn letargic datorită morfinei. [...] O săptămână înainte de ziua fatală, m-a rugat pentru prima dată să îi dau oxigen. Când zări că picioarele îi sunt umflate și că temperatura îi scăzuse brusc, Panait presimți că sfârșitul îi era aproape. A plâns și a încercat să mă mângâie. [...] După ce am părăsit încăperea, a rugat infirmiera care-l veghea să facă în așa fel, ca eu să nu fiu de față când și-o da sufletul... Așa s-a întâmplat...”²⁷³

„...În noaptea fatidică, i-am stat la căpătâi până la două dimineața, ascultându-i vorbele pe care le murmură din somnul agitat provocat de morfină... I-am dat oxigen și m-a rugat să mă înapoiez la mine (în cameră, n.a.)... infirmiera rămânând să îl vegheze. După o oră și jumătate a încetat să vorbească în somn și respirația i-a devenit sacadată. Mama mea chemată în grabă de infirmieră l-a văzut respirând de două ori apoi sufletul lui mare și curat s-a desprins spre veșnicie ca să o întâlnească pe Joița, maica lui mult adorată. M-am trezit din somn, descumpănită de tăcerea din camera de alături de unde eram obișnuită să aud vorbele sau gemetele suferinței. Eram împietrită de o presimțire. Am vrut să intru la el, dar infirmiera nu mi-a dat voie. Atunci am înțeles.”²⁷⁴

Ultima speranță a familiei era sosirea la București a doctorului J.V. Gillard de la Nisa. Îl mai tratase și în trecut. Margareta Istrati a cerut din nou bani de la industriașul Nicolae Malaxa. Acesta acceptă să achite toate cheltuielile. Panait Istrati scrie

²⁷³ Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*, vol. 2, op. cit., pp. 324–326.

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 327.

doctorului Gillard la Nisa prin telegramă: „Expedit patru mii franci. Telegrafiază ziua și ora sosirii la București. Adu medicamente de negăsit aici. Inima și plămânii la pământ. M-au doborât stupefiantele.” Doctorul J.V. Gillard primește cei 4 000 de franci și se suie în trenul Nisa–București. Pe drum află din ziare că Panait Istrati a murit. Îi scrie Margaretei Istrati următoarea telegramă: „Am primit telegrama într-o joi, iar cei 4 000 de franci după cinci zile. În aceeași seară m-am urcat în tren, unde am petrecut două nopți, în cele trei zile de drum. Am primit vestea morții lui Istrati la frontiera sârbă. Am fost profund mâhnit, deși mă așteptam, fiindcă era îngrijit medical cu oxigen și calmat cu morfină. Păcat că a plecat atât de devreme. Ar fi avut de făcut atâtea lucruri frumoase. Pentru această deplasare îmi datorai încă 10 000 de franci (oboseala, clientela pierdută etc.) pe care v-aș fi recunoscător să îi primesc. Anul trecut l-am îngrijit timp de șase luni, dar nu i-am cerut un ban. [...] Acum el a dispărut, deci nu mai are nevoie de îngrijire; a lăsat o operă importantă și gândesc că pot cere onorarii, ca orice medic, moștenitorilor. Dr. J.V. Gillard.”

„Subsemnatul Gherasim Istrati, zis Panait Istrati, scriitor, bucurându-se de deplinătatea facultăților mintale, declar că las legatară testamentară universală, a tot ce posed, pe soția mea, Margareta Istrati, născută Izescu. Doresc să fiu îngropat lângă mama mea, fără dric și niciun fel de ceremonie religioasă. Mai doresc ca medicii să se convingă de moartea mea în chipul cel mai neîndoios. Acest act anulează pe toate cele precedente. Ss. Panait Istrati.”

Ultima propoziție anula alte două testamente pe care Istrati le semnase. Primul în favoarea soției lui de atunci, Anna Munsch. Al doilea l-a încheiat în 1928 în favoarea PCUS (Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, n.a.) și

prevedea printre altele că - „în caz că mor în URSS să-mi fie aduse rămășițele pământești la Brăila când clasa muncitoare va cuceri puterea”. Sărmanul, în 1928 mai credea în cauza așa-zisei revoluții.

„Ieri-noaptea a murit în locuința sa din strada Paleologu din București, în urma unei lungi suferințe, romancierul Panait Istrati. Defunctul suferea de multă vreme de tuberculoză.” [...] „În cursul după-amiezei personalități politice și culturale au fost la locuința defunctului. În cursul zilei de astăzi corpul neînsuflețit al distinsului scriitor va fi depus în capela cimitirului Bellu urmând ca tot la ora 4 d.a. să se facă înmormântarea.” [...] „Ieri după-amiază a fost deschis testamentul. El își exprima dorința de a fi înmormântat alături de mama lui, ale cărei oseminte sunt depuse la cimitirul Sfântul Constantin din Brăila” - informează cotidianul *Curentul* la 18 aprilie 1935.

„Ieri-dimineăță, după un scurt serviciu religios, corpul neînsuflețit al lui Panait Istrati a fost depus la capela cimitirului Bellu. La catafalcul defunctului au venit d-nii D. Gusti, fost ministru al Învățământului, Pamfil Șeicaru, director al ziarului *Curentul*, Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, Demostene Botez, Marton Hertz etc. [...] Un aghiotant al M.S. Regelui s-a prezentat doamnei Margareta Istrati înmânându-i suma de 30 000 de lei din partea Suveranului. Regina Maria a trimis o scrisoare de condoleanțe și suma de 10 000 lei pentru cheltuieli de înmormântare... Numeroase edituri franceze au trimis doamnei Istrati telegrame de condoleanțe... Înmormântarea lui Panait Istrati se va face azi la ora 4 după-amiază” - *Curentul*, 19 aprilie 1935.

„Au depus coroane de flori în afară de îndurerata familie, dnii Pamfil Șeicaru, Marthon Hertz, Georgescu Delafras,

„Istrati a fost un om scindat. Omul tuturor contradicțiilor imaginabile. S-a dezis frecvent și și-a surprins contemporanii prin declarații, adeziuni și gesturi de sens contrar. A fost «omul care nu aderă la nimic», cum îi plăcea să spună în anii '30, dar a aderat la aproape toate cauzele întâlnite în cale. Se inflama ușor, schimba atitudinile ca pe cămăși, lua poziție ori de câte ori descoperea o cauză. Uneori era, pur și simplu, în căutarea atenției celorlalți. Anonimatul era o haină prea strâmtă pentru el. Recunoașterea sa ca scriitor a venit târziu, a prins ultimul tren. Dar atitudinile lui paradoxale au venit și din trăiri profunde – deloc circumstanțiale –, din trecutul îndepărtat al copilului desculț, hoinărind pe malul Dunării. A nu avea nicio cauză pentru care să lupte i se părea de-a dreptul imposibil, o nefericire și o viață fără rost.

Panaît Istrati nu trebuie neapărat preamărit, pentru că nu a fost nici sfânt, nici Isus, nici zeu, nici sacrificat. În urma lui rămâne harul inegalabil de povestitor cu care a adus la suprafață o umanitate eternă în datele ei esențiale. A fost fascinat de omul de dincolo de timp și ne-a fascinat, la rândul lui, povestindu-l. Emoția a fost vehiculul de care s-a folosit. Umanismul lui primitiv și adânc nu l-a părăsit în nicio împrejurare. Nu s-a întors niciodată împotriva omului, deși ar fi avut de ce. Compașiunea și fraternitatea au fost sentimentele lui cele mai puternice. Nu l-au părăsit niciodată.”

STELIAN TĂNASE

Parteneri media:

**OBSERVATOR
CULTURAL**

Carte recomandată de

Historia

